

Світлана Антонюк (Гуральна)
(Тернопіль)

КОНЦЕРТИ БОГОСЛУЖБОВОЇ МУЗИКИ В КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОМУ ЖИТТІ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ В ПЕРШІЙ ТРЕТИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті подано інформативні відомості про концерти церковної музики, яку репрезентує хорове виконавство. Висвітлено діяльність провідних хорових колективів міст Галичини, розглянуто їхній репертуар, рівень виконавської майстерності та вплив на культурно-мистецьке життя краю в першій третині ХХ ст.

Ключові слова: Східна Галичина, богослужбова музична творчість, хоровий колектив, репертуар, концерт.

The informing news about the concerts of church music are reflected in the article which is presented by choral performance, found out the leading choral collectives the cities of Galychina, is considered their repertoire, level of performance trade and influence on cultural and art life of edge of the first third of XX century.

Keywords: Eastern Halychyna, church service musical creation, choral collective, repertoire, concert.

В статті подані інформативні свідчення о концертах церковной музыки, которую представляет хоровое исполнительство. Освещена деятельность ведущих хоровых коллективов городов Галичины, рассмотрен их репертуар, уровень исполнительского мастерства и влияние на культурно-художественную жизнь первой трети ХХ века.

Ключевые слова: Восточная Галичина, богослужбное музыкальное творчество, хоровой коллектив, репертуар, концерт.

Створення об'єктивної концепції розвитку богослужбової музичної творчості є одним із пріоритетних напрямів сучасних наукових досліджень, зумовлених необхідністю вивчення сукупності всіх фактів, пов'язаних з певними періодами становлення української культури. У цьому контексті важливий аспект становлять проблеми виконавства хорової богослужбової музики й регіональних церковно-співочих традицій, що розроблені в працях Б. Кудрика, М. Антоновича, Л. Пархоменко, Л. Кияновської, Ю. Медведика, Н. Костюк, О. Трохановського, Ю. Ясіновського, І. Матійчин, О. Мануляка, Ж. Зваричук, Л. Мороз та багатьох інших. Проте питання щодо дослідження процесів, які впливали на церковно-музичну творчість провідних композиторів на території Східної Галичини в першій третині ХХ ст., досі залишилися недостатньо висвітленими.

Мета статті – систематизувати інформацію про концерти церковної музики та репертуар хорових колективів, які працювали в цій галузі в Східній Галичині впродовж першої третини ХХ ст.

Традиції церковного співу, займаючи важливу нішу в діяльності хорових колективів при духовних інституціях, отримували суттєве збагачення в позацерковних виконавських формах. Часто це були ювілеї хорових колективів та вшанування визначних українських культурно-громадських діячів. Так, особливо популярними були відзначення ювілеїв окремих особистостей [30], що супроводжувалися виконанням вокально-хорових композицій, паралітургічних творів та окремих богослужбових піснеспівів. Зокрема, 7 липня 1901 року хор «Перемишльського Бояна» провів авторський концерт о. Й. Кишакевича, який посприяв суспільному визнанню його музичної творчості [28].

1 січня 1902 року до 150-річчя від дня народження Д. Бортнянського відбувся концерт за участю «Стрийського Бояна» (диригент – О. Нижанківський). Тоді про-

звучали: «Благообразний Іосиф», концерти «Прийдіте, воспоем, людіє», «Блажен муж», «Услиши, Господи, глас мой», «Вскую прискорбна еси», «Гласом моім ко Господу» [21].

На ювілейному концерті на честь Папи Пія X, що відбувся 16 грудня 1908 року в Станіславові в залі театру ім. С. Монюшка за ініціативи місцевих українських товариств, було виконано «Стабат Матер» Д. Россіні, «Ангел» О. Варламова, «Молитву» К.-М. Вебера. Об'єднаний хор (100 співаків) «Станіславського Бояна», вихованців духовної семінарії та учениць школи монастиря василіянок, під орудою В. Меренькова виконав концерти «Слава во вишних Богу» і «Тебе, Бога, хвалим» Д. Бортнянського [29]. Аналогічний концерт відбувся у Львові 17 грудня 1908 року за участю скрипаля Є. Перфецького, цитриста Є. Купчинського, піаністки Г. Ясеницької. Найкращим щодо майстерності виконання виявив себе хор церкви Святого Юра. Могутністю голосів вирізнявся хор духовної семінарії [13], яким керував Я. Вітошинський.

Виконання духовних хорових концертів стало поширеним явищем на території Східної Галичини, що бере початок із 20 квітня 1904 року, коли о. В. Садовський запропонував, щоб такі академії відбувалися постійно і у своїй програмі мали не лише твори Д. Бортнянського, а й літургійні композиції інших авторів, починаючи з другої половини XVIII ст. Із цього приводу А. Вахнянин зазначив: «Львівська, – а, мабуть, замісцева українська інтелігенція буде мати нагоду пересвідчитися, що ми не від вчора стали плекати церковний спів, та що праця наших людей на тій ниві має за собою вже свою історію» [3].

Так, до програми першого духовного концерту «Львівського Бояна» ввійшли твори українських та російських композиторів: «Во всю землю ізиде віщаніє» М. Березовського, «Чертог твій» П. Турчанінова, «Хваліте Господа» Г. Львовського, «Гласом моім ко Господу воззвах» і «Хваліте отроци» Д. Бортнянського, «Свят Господь» М. Вербицького, «Достойно єсть» І. Лаврівського, октет «Блажені, яже ізбра» П. Чайковського, «Angelus Domini» І. Грубера, частини з ораторії «Христос» Ф. Мендельсона в супроводі оркестру та ін.

Концерт духовної музики, приурочений 50-річчю проголошення догми «О непорочнім зачатію пресвятої Діви Марії» під протекторатом митрополита Андрея Шептицького, відбувся 24 листопада 1904 року в залі Львівської філармонії. У хорових виступах виявилось достойне змагання трьох хорів – «Бояна», духовної семінарії та учнів української гімназії, які виконали твори Д. Бортнянського, М. Березовського та А. Вахнянина [20]. Із цієї ж нагоди відбувся духовний концерт у Станіславі, організований місцевим «Бояном». Об'єднані хори «Станіславського Бояна» і вихованців Львівської духовної семінарії (диригент – Д. Січинський) виконали твори Д. Бортнянського («Скажи мі, Господи» у супроводі оркестру) і М. Кумановського («Достойно єсть»). Чоловічий хор львівської духовної семінарії під керівництвом Є. Турули виконав пісенспів «Гласом моім» Д. Бортнянського [26].

Урочистості на честь митрополита Андрея Шептицького, що відбулися 15 вересня 1917 року у Львові, розпочалися кантатою В. Барвінського на слова В. Масляка [24]. Ще одне свято із цієї нагоди відбулося у Львові зусиллями того ж Музичного товариства ім. М. Лисенка 12 грудня. Окрім численних зразків світської музики, прозвучали концерт № 27 «Гласом моім» Д. Бортнянського (хор духовної семінарії) і «Ave Maria» Л. Керубіні (хор «Львівського Бояна», диригент – І. Туркевич) [9].

Святкові акції на честь митрополита з приводу 30-літнього перебування його на владичому престолі відбувалися повсюдно (Львів, Долина, Броди, Радехів, Яворів, Микулинці та інші міста) 1930 року за участю переважно місцевих хорових та оркестрових колективів, а також окремих солістів-виконавців. Так, за підбір творів та їхнє мистецьке виконання було відзначено «Тернопільський Боян» («Блажен муж» Д. Бортнянського, «Услиши, Господи» І. Лаврівського, «Камо піду» М. Лисенка).

Митрополит також патрунував музичні акції, спрямовані на розбудову греко-католицької церкви. Серед таких подій – концерт духовної музики у фонд будови церкви

(Городецьке передмістя Львова), що відбувся 13 квітня 1913 року (у програмі – хор «Камо піду» М. Лисенка) [30].

Резонансними подіями були концерти творчих колективів, композиторських новинок та святкування, організовані молоддю. Так, збереглися відомості про концерт 28 червня 1901 року з нагоди 10-річчя заснування «Львівського Бояна»; серед творів галицьких композиторів прозвучав пісенспів «Яко беззаконіє моє аз знаю» Івана Біликовського [32, с. 147]. У Велику П'ятницю (25 квітня) 1902 року «Львівський Боян» під керуванням С. Людкевича співав у храмі Святого Юра так звані страсні псалми. Того самого року до його репертуару ввійшли духовні концерти Д. Бортнянського («Благообразний Йосиф», «Гласом моїм ко Господу возвах», «Вскую прискорбна еси душе моя», «Скажи ми, Господи, кончину мою» для мішаного хору) та чоловічий хор М. Вербицького («Бъ же час яко шестий») [32, с. 149]. 13 березня 1909 року на Шевченківському концерті в Руському Інституті для дівчат у Перемишлі прозвучав пісенспів «Блажен муж» Д. Бортнянського в аранжуванні для жіночого хору [1].

Викладений матеріал показує, що в перше десятиліття ХХ ст. у репертуарі світських хорових колективів домінували твори Д. Бортнянського, М. Вербицького та І. Лаврівського, а також П. Турчанінова і Г. Львовського. Цей факт є свідченням яскравої пропаганди церковної музики, зумовленої усвідомленням національної самоідентичності.

31 жовтня 1912 року у Львові на похороні польського композитора й диригента товариства «Ехо» Яна Галля у виконанні хорів «Бояна» і «Бандуриста» під керуванням С. Людкевича була відспівана похоронна пісня М. Вербицького «Тихий вечір» [32, с. 233]. У сороковий день від смерті М. Лисенка, 15 грудня 1913 року, Музичне товариство його імені провело в Народному Домі поминальну академію, де звучали твори композитора різних жанрів. Об'єднані хори «Боян» і «Бандурист» під диригуванням С. Людкевича вперше виконали концерт «Камо піду от лица Твоего, Господи» [32, с. 234].

Негативно на культурно-мистецьке життя краю другого десятиліття ХХ ст. вплинули події Першої світової війни, виявившись, з-поміж інших наслідків, у тенденції до звуження репертуарного спектра. Проте провідні диригенти й композитори регіону: Євген Фростина, Іван Туркевич, Максим Копко, Остап Нижанківський, Порфирій Бажанський, Іван Кипріян, Володимир Садовський (Домет), Йосип Кишакевич – продовжували досить плідно працювати. У повоєнний період поступово відновилися попередні позиції: посилилася тенденція до розширення репертуару й покращення рівня виконавських можливостей не тільки постійно діючих, але й аматорських хорових колективів.

Так, коли в грудні 1918 року зі Львова й Перемишля було вивезено в табори інтернованих, як заручників, усіх найвидатніших представників української інтелігенції, коли українські гімназії в цих містах не працювали майже цілий рік, а про концертне життя не могло бути й мови, польська влада не дозволила провести черговий Шевченківський концерт (1919). Своєрідною компенсацією цих втрат був спів українських церковних хорів. Так, перемишльська газета «Український голос» 2 лютого 1919 року сповістила: «Єсть це велика нагода для нашої інтелігенції, що численно являється тоді в церкві, слухати як в часі читання Служби Божої чудово співає мішаний катедральний хор під батугою звісного композитора і музика, громадянина д-ра С. Людкевича» [32].

Відразу після повернення з полону, уже 5 квітня 1919 року С. Людкевич організував релігійний концерт в Інституті для дівчат. У його програму ввійшли концерти «Гласом моїм» і «Блажен муж» Д. Бортнянського, «Молитва» М. Лисенка («Боже великий, єдиний»), духовні твори Й.-С. Баха і Ф. Шуберта. Було вперше виконано так звану великопостну пісню «Нині миру єсть спасеніє» С. Людкевича (для сопрано в супроводі скрипки; з музики до драми-містерії В. Пачовського «Зоряний вінець») та мішаний хор із соло альту й баритона в супроводі фортепіано «За неї Господа молить» [32, с. 268].

21 січня 1920 року в залі Музичного товариства ім. М. Лисенка відбувся концерт, присвячений пам'яті О. Нижанківського, на якому жіночий хор (диригент – Ст. Мішкевичівна) виконав «Гімн до Діви Марії», а також інші твори композитора [11]. Акцію було повторено в Станіславові 23 червня того самого року [12]. З метою популяризації авторського доробку О. Нижанківського і відзначення його ролі в культурі краю було проведено конкурс його імені, до участі в якому запрошувалися галицькі композитори. У напрямі богослужбової творчості була відзначена С. Туркевич за твори для мішаного хору («Возлюблю тя Господи», «Вістку голосить» і «Літургія»; 22 вересня 1920 р.) [4].

На ювілейному концерті до п'ятдесятих роковин смерті М. Вербицького 24 лютого 1921 року у виконанні об'єднаних хорів «Бояна» й «Бандуриста» прозвучали церковні і світські твори композитора для мішаного та чоловічого хорів [34]. Концерт для мішаного хору «Блажен муж» Д. Бортнянського було виконано на урочистостях з нагоди ювілею Юліана Романчука 27 лютого 1921 року [19].

24 червня 1922 року у Вищому музичному інституті у Львові відбувся концерт академічного хору «Бандурист» під назвою «Наша жизнь», у програму якого входили твори на духовну тематику для чоловічого хору А. Вахнянина і «24 Псалом Давида» В. Барвінського, а також твори західноєвропейських композиторів (Е. Гріга, К. Дебюсі, Ф. Шопена, Ф. Мендельсона, Р. Шумана, Ф. Шуберта), що вимагали численного колективу, дзвінких голосів і великої експресії виконання [10]. «Хор зложений з більше як 60 співаків, – писав Домет, – завдяки невтомимій праці діригента В. Неділки взірцево заспіваний. Віддавав усі динамічні фінезії так різнородних композицій, усі pianissimo-а, fortissimo-а, crescend-а decrescend-а і т. и. дуже рівно і дуже ефективно» [6].

5 червня 1922 року в Дрогобичі в залі кінотеатру «Олімпія» відбувся «Концерт псалмів». Були виконані твори Д. Бортнянського («Всякую прискорбна», «Блажен муж»), П. Григор'єва («Помилуй мя Боже»), А. Варламова («Херувимська») та М. Лисенка («Камо піду») [15]. Головна роль належала хоромі із 60 осіб під керівництвом о. С. Сапруна, складеному переважно з дрогобицької молоді. Утім, у рецензії на акцію Людкевич відзначив недостатній технічний рівень виконання і стильову непродуманість програми.

Святочний духовний концерт з нагоди апостольського візиту відбувся в залі Народного дому у Львові в березні 1923 року. У ньому взяли участь сольні виконавці та мішаний хор, складений із львівського оперного хору під керівництвом проф. В. Козака [25, с. 6].

У 1926 році в залі школи святих василіянок був організований концерт на честь 25-річчя релігійно-просвітницької діяльності митрополита Андрія Шептицького, у програму якого входили твори Й. Кишакевича («Благослови», «Кантата»), Д. Бортнянського («Архангельський глас», «Да ісправится»), С. Людкевича («*Qvertissement de la mere*»), І. Лаврівського та Й. Кишакевича («Услиши Господи») [5, с. 104].

Соті роковини першого українського мистецького хору при кафедральній церкві в Перемишлі відзначалися святковим концертом 26 травня 1929 року, організованим зусиллями Львівського та Перемишльського Боянів. У програмі звучали «Аллилуя», «Достойно есть», «Отче наш» М. Вербицького, «Услиши Господи глас мой» І. Лаврівського, IX концерт Д. Бортнянського «Се нині» на два мішані хори під диригуванням др. С. Людкевича. Об'єднаними хорами Боянів диригував др. ст. Федак, хором Перемишльського Бояна – мр. Ол. Чубінський [5, с. 106].

На початку травня 1933 року у Львові відбулася святкова академія «Українська молодь Христові»¹. Її відкрив «Папським гімном» («*Roma immortale di Martiri e di Santi*») хор духовної семінарії під диригуванням Д. Котка, що також виконав «Покаянія» А. Веделя. Крім того, у концерті взяли участь мішаний хор п/к І. Гриневицького (кантата «Радуйся Мати» в супроводі симфонічного оркестру Й. Кишакевича) і хор «Львівського Бояна» (частини з ораторії Ф. Мендельсона «Христос»; диригент –

С. Людкевич) [33]. Твір «На ріках Вавилонських» А. Веделя прозвучав у концерті на честь М. Шашкевича в Коломиї (26 серпня 1935 р.) у виконанні хору вихованців духовної академії під диригуванням В. Жолкевича [31]. Після відкриття й освячення надгробного пам'ятника В. Матюкові 3 жовтня 1937 року в с. Карів Львівської області було відправлено службу Божу й панахиду. На урочистому вечорі після вступного слова С. Людкевича та реферату Б. Кудрика чоловічий хор «Сурма» під керівництвом М. Плешковича за участю В. Тисяка і Ю. Шухевича виконав дванадцять пісень В. Матюка [32, с. 384].

Отже, у повоєнний період резонансними подіями відзначилися концерт псалмів, концерт академічного хору «Бандуриста» й аматорських колективів. Для 1930-х років характерними були святкування, організовані студентською молоддю (учениці василіянок, семінаристи духовної академії) та товариствами (товариство читальні «Прогрес», прихильників музики). У репертуарі хорових колективів, очолюваних С. Людкевичем, Д. Котком, І. Гриневицьким, В. Жолкевичем, М. Плешковичем та іншими, з'явилися нові або не виконували раніше твори українських композиторів (С. Людкевича, Й. Кишакевича, Б. Кудрика, М. Леонтовича, Я. Яциневича, В. Ступницького, О. Нижанківського, Ф. Колесси, С. Воробкевича, В. Матюка).

Популяризацію богослужбової музики і творів на духовну тематику здійснювали хорові колективи «Бояна», «Бандуриста», церкви Святого Юра, Львівської духовної семінарії, української гімназії, а також аматорські колективи (зокрема, церковні хори). Важливе значення також мали виступи гастролуючих хорових колективів, які приносили нові ідеї в регіональну манеру виконання церковно-музичних творів. Серед них – Українська республіканська капела та Український національний хор Дмитра Котка. Так, навесні 1919 року Українська республіканська капела під керівництвом О. Кошиця дала три концерти в Станіславові, а на Великдень співала літургію у військовій церкві Стрия [14]. У листопаді 1924 року та в травні 1925 року [32, с. 294] український чоловічий хор Дмитра Котка у складі 15 хористів (з яких усі були старшинами та урядовцями УНР), вражаючи високомистецьким виконанням, побував у Перемишлі, Новому Самборі, Дрогобичі, Бориславі, Стрию та Львові [27; 32, с. 302].

Отже, започатковані в 1904 році тенденції, відтворюючись у безпосередній чи варіативній формах у діяльності хорових колективів, набули значного поширення та сприяли культивуванню концертів духовної музики на території Східної Галичини першої третини ХХ ст. Виступи хорів поступово змінювали оркестри й солісти, які також виконували твори духовного змісту.

Різні публікації тогочасної преси дали можливість зрозуміти, що галицькі митці активно працювали над подоланням таких проблем, як невідповідність виконавських сил і нотних зразків музичних композицій, завдяки чому простежувалася постійна тенденція до розширення виконавського репертуару. Домінуючими залишалися твори Д. Бортнянського, М. Березовського, А. Веделя, М. Вербицького, І. Лаврівського та М. Лисенка, а також аранжування паралітургічних пісень.

Виокремлення жанрово-стильової репрезентативності духовної музики сприяло підвищенню рівня зацікавленості композиторів написанням творів відповідної тематики та осмисленню ролі виконавців у сприйнятті високого культуротворчого тону богослужбового хорового мистецтва громадськістю краю.

¹ Подібні акції греко-католицької молоді відбувалися регулярно. Так, святкову академію на честь преосвященного серця Христового 11 травня 1934 року влаштували учениці школи василіянок у Львові. Крім творів у виконанні хору під диригуванням Д. Котка (акомпанував Б. Кудрик), прозвучали солоспіви М. Гумінілович («Ізраїль в Єгипті») та І. Кулик («Мир вам») [23].

Концерт, присвячений старовинним церковним творам для хору та сольного співу, 2 лютого 1938 року влаштувало Товариство прихильників музики. На концерті співав «Філологічний хор» під керуванням Д. Гандзія (солістка – І. Шмериковська-Прийма, концертмейстер

А. Заславський). Ця подія не належала до типових мистецьких заходів, оскільки було виконано «Шість легенд з життя Ісуса Христа» французькою мовою, зібраних Іветтою Жільбер в оригіналі [18].

1. [Б. н.]. Шевченкове свято в Перемишлі // Руслан. – 1909. – Чис. 49.
2. [Б. н. Б. н.] // Діло. – 1901. – Чис. 277.
3. Вахнянин А. Духовний концерт «Львівського Бояна» // Діло. – 1904. – Чис. 85.
4. Вислід конкурсу на підмогу із стипендійного фонду ім. О. Нижанківського // Громадська думка. – 1920. – 22 вересня. – Чис. 217.
5. Гордієнко В. Композитор о. Йосиф Кишакевич: біографічний нарис. – Л. : Поклик сумління, 1998.
6. Домет. Концерт «Бандуриста» // Громадський вістник. – 1922. – Чис. 104.
7. Заупокійне богослужіння в православній церкві у Львові // Український вістник. – 1921. – Чис. 47.
8. Ілюстрована Україна. – 1913. – Чис. 8.
9. Концерт в честь митрополита Андрея гр. Шептицького... // Діло. – 1917. – Чис. 294.
10. Концерт «Бандуриста» в користь голодуючих на Великій Україні // Громадський вістник. – 1922. – Чис. 98.
11. Концерт Нижанковського // Громадська думка. – 1920. – Чис. 12.
12. Концерт в честь Нижанківського // Громадська думка. – 1920. – Чис. 160.
13. Копач І. Також четвертий «Духовний концерт»... Артистичні замітки // Діло. – 1908. – Чис. 287.
14. Кошиць О. З піснею через світ / О. Кошиць. – К. : Книга Роду, 2008.
15. Людкевич С. «Концерт псалмів» в Дрогобичі // Громадський вістник. – 1922. – Чис. 94.
16. Людкевич С. Концерт у честь митрополита Шептицького // Діло. – 1931. – Чис. 142.
17. М. К. Концерт в честь Т. Шевченка // Громадський вістник. – 1923. – Чис. 68 (222).
18. М. Н-а. 2-го ц. м. улаштувало... // Діло. – 1938. – Чис. 25.
19. Музичний ранок // Український вістник. – 1921. – Чис. 23.
20. Нижанківський О. Великий духовний концерт // Діло. – 1904. – Чис. 260.
21. Нижанківський О. Концерт «Стрийського Бояна» / О. Нижанківський // Діло. – 1902. – Чис. 250.
22. О. Б. Духовні концерти «Львівського Бояна» // Діло. – 1904. – Чис. 127.
23. Святочна академія в честь Пресв. Серця Христового // Діло. – 1934. – Чис. 124.
24. Святочні вечери в честь Митрополита... // Діло. – 1917. – Чис. 219.
25. Святочний духовний концерт у Львові // Громадський вістник. – 1923. – Чис. 51.
26. С. (Січинський Д.). Із Станиславова // Діло. – 1904. – Чис. 279.
27. Український наддніпрянський хор // Діло. – 1924. – Чис. 251 (10.334).
28. Учасник. Композиторський концерт о. І. Кишакевича в Перемишлі // Діло. – 1901. – Чис. 155.
29. [...Папський ювілей...]. Зі Станиславова. Письма з краю // Діло. – 1908. – Чис. 292.
30. Черепанин М. Музична культура Галичини. – К. : Вежа, 1997.
31. Шитайло Р. Гостина хору студентів Богословської Академії // Діло. – 1935. – Чис. 234.
32. Штундер З. Станіслав Людкевич. Життя і творчість. – Л. : ПП «БІНАР-2000», 2005. – Т. 1.
33. Шухевич Т. Академія свята «Українська молодь Христові» // Діло. – 1933. – Чис. 117.
34. Ювілейний комітет. Ювілейний обхід 50-ліття смерті композитора М. Вербицького // Український вістник. – 1921. – Чис. 22.